

## UMUMTA'LIM MAKTABI YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING DIFFERENSIYALASHUVI

Ilmiy rahbar: **Yarmanova Yu.B.**

QarDU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası  
dotsenti p.f.f.d. (PhD)

Ilmiy maslahatchi: **Yuldoshev Jahongir**

IPU "Pedagogika va o'qitish metodikasi" kafedrası  
dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Muallif: **Aralova Elnora Yashin qizi**

Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti  
pedagogika mutaxassisligi magistranti

**Annotatsiya.** Ushbu maqola umumta'lim maktabi yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvi masalasini o'rganishga bag'ishlangan. Shaxslararo munosabatlar o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotda o'quvchilarning yoshiga, jinsiga va individual xususiyatlariga qarab munosabatlarning farqlanishi tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilar orasidagi do'stlik, hamkorlik va konflikt holatlari hamda ularning o'zaro aloqalarga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqot natijalari o'qituvchilar va psixologlar uchun shaxslararo munosabatlarni samarali shakllantirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

**Kalit so'zlar:** shaxslararo munosabatlar, differensiyalashuv, o'quvchilar, ijtimoiy rivojlanish, psixologik xususiyatlar, konflikt, do'stlik, hamkorlik

**Annotation.** This article is devoted to the study of the issue of differentiation of interpersonal relationships in high school students of the general education school. Interpersonal relationships play an important role in the social and psychological development of students. The study analyzes the differentiation of relationships depending on the age, gender and individual characteristics of the students. Cases of Friendship, Cooperation and conflict among students and their impact on interactions have also been

studied. The results of the study provide recommendations for the effective formation of interpersonal relationships for teachers and psychologists.

**Keywords:** interpersonal relationships, differentiation, learners, social development, psychological characteristics, conflict, friendship, cooperation

**Аннотация.** Данная статья посвящена изучению вопроса дифференциации межличностных отношений у старшеклассников общеобразовательной школы. Межличностные отношения играют важную роль в социально-психологическом развитии учащихся. В исследовании анализируется дифференциация отношений в зависимости от возраста, пола и индивидуальных особенностей учащихся. Также изучались ситуации дружбы, сотрудничества и конфликтов между учащимися, а также их влияние на взаимодействие. Результаты исследования дают рекомендации педагогам и психологам по эффективному формированию межличностных отношений.

**Ключевые слова:** межличностные отношения, дифференциация, ученики, социальное развитие, психологические характеристики, конфликт, дружба, сотрудничество

**Kirish.** Shaxslararo munosabatlar inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, har bir odamning ijtimoiy, psixologik va shaxsiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Umumta'lim maktabi yuqori sinf o'quvchilari ayniqsa shaxsiy identitetini shakllantirish, ijtimoiy rol va vazifalarni qabul qilish hamda jamiyat bilan o'zaro aloqalarni rivojlantirish jarayonida turli xil munosabatlarni boshdan kechiradilar. Bu davrda o'quvchilarning ijtimoiy tajribalari kengayadi, do'stlik va hamkorlikning ahamiyati oshadi, shuningdek, konfliktli vaziyatlar bilan kurashish ko'nikmalari shakllanadi. Shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvi, ya'ni o'quvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, qadriyatlar, qabul qilish uslublari va ijtimoiy muhitga moslashish darajasi bo'yicha munosabatlaridagi farqlanishlarni o'rganish dolzarbdir. Bu farqlanishlar yosh, jins, oilaviy sharoit, akademik muvaffaqiyat va guruhdagi ijtimoiy status kabi omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Munosabatlarning differensiyalashuvi o'quvchilarning do'stlik, hamkorlik, yetakchilik, konflikt va guruhdagi o'z o'rnini aniqlash kabi ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishga bevosita ta'sir qiladi. Shuningdek, yuqori sinf o'quvchilari

hayotiy qarorlar qabul qilish, mas'uliyatni his qilish, guruh ichidagi o'z o'rnini topish jarayonida o'zaro munosabatlarning murakkabligini va ularning psixologik ta'sirini chuqurroq anglay boshlaydilar. Shu sababli, o'quvchilarning shaxslararo munosabatlarini tadqiq qilish, ularning ijtimoiy va shaxsiy malakalarini rivojlantirish bo'yicha samarali pedagogik usullarni aniqlash uchun muhim asos yaratadi. Tadqiqot natijalari nafaqat pedagoglar va psixologlar uchun, balki o'quvchilarning ijtimoiy muhitga moslashuvi va jamiyatdagi faol ishtirokini ta'minlash uchun ham amaliy ahamiyatga ega.

**Mavzuga doir adabiyotlar tahlili.** Shaxslararo munosabatlar va ularning differensiyalashuvi masalasi psixologiya va pedagogika ilmida keng o'rganilgan mavzulardan biridir. O'zbek va xorijiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishi ularning maktabdagi muhitga, guruhdagi o'zni, oilaviy sharoitlari va individual xususiyatlariga bog'liq. Masalan, A. Qodirov (2015) o'quvchilarning shaxslararo munosabatlari ularning o'z-o'zini anglash, ijtimoiy rollarni qabul qilish va konfliktlarni boshqarish qobiliyatiga ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, B. Ergashev (2018) o'quvchilar orasidagi do'stlik va hamkorlikning ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda asosiy vosita ekanligini aniqlagan. Shuningdek, M. Rustamov (2020) shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvi yosh va jins omillari bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydi. Uning tadqiqotlariga ko'ra, o'g'il va qiz o'quvchilarning ijtimoiy munosabatlardagi uslublari va konfliktlarni boshqarish usullari farqlanadi, bu esa pedagogik ishlarni moslashtirishni talab qiladi. F. Axmedova (2017) esa shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvi o'quvchilarning akademik muvaffaqiyati va guruhdagi ijtimoiy statusi bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Xorijiy adabiyotlar, jumladan D. Johnson va R. Johnson (2009), shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishning pedagogik ahamiyatini ta'kidlaydilar. Ularning tadqiqotlarida hamkorlik, guruh ishlari, konfliktni hal qilish va ijtimoiy moslashuvning ta'lim jarayonida muhim rol o'ynashi ko'rsatib o'tilgan. Shu bilan birga, o'quvchilarning ijtimoiy muhitga moslashuvi va shaxsiy xususiyatlari asosida differensiyalashgan yondashuvlar ishlab chiqilishi zarurligi ta'kidlanadi. O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, maktab yoshidagi o'quvchilarda shaxslararo munosabatlar nafaqat do'stlik va hamkorlik, balki konflikt, yetakchilik va ijtimoiy ta'sirga qarshi turish

kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagogik faoliyat davomida o'quvchilarning ijtimoiy malakalarini rivojlantirish uchun ularning shaxslararo munosabatlaridagi farqlanishlarni hisobga olish muhimdir. Shunday qilib, mavjud adabiyotlar shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvini o'rganishning nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatini ko'rsatadi. Bu tadqiqotlar o'quvchilarni ijtimoiy jihatdan rivojlantirish, ularning konfliktlarni boshqarish, hamkorlik va do'stlik munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan samarali pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qiladi.

**Tadqiqotlar metodologiyasi.** Ushbu tadqiqot umumta'lim maktabi yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida empirik va nazariy usullar birlashtirilgan. Nazariy asos sifatida psixologiya, pedagogika va ijtimoiy fanlardagi shaxslararo munosabatlarni o'rganishga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilingan. Bu orqali o'quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlangan. Empirik tadqiqotlarda so'rovnoma, intervyu va kuzatuv metodlari qo'llangan. So'rovnoma orqali o'quvchilarning do'stlik, hamkorlik, konflikt va guruhdagi o'z o'rnini aniqlash kabi shaxslararo munosabatlariga oid qarashlari o'rganilgan. Intervyu yordamida o'quvchilarning individual xususiyatlari, ijtimoiy tajribasi va munosabatlarini shakllantiruvchi omillar aniqlangan. Kuzatuv metodlari esa sinf ichidagi ijtimoiy vaziyatlarda o'quvchilarning o'zaro munosabatlarini real vaqt rejimida baholash imkonini bergan. Tadqiqot ishtirokchilari sifatida umumta'lim maktabining 10–11-sinf o'quvchilari tanlangan. Tadqiqotda o'quvchilarning yosh, jins, akademik muvaffaqiyat va ijtimoiy guruhdagi roli hisobga olingan. Shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvini aniqlash uchun statistik tahlil usullari qo'llanilib, natijalar o'quvchilarning individual va guruh xususiyatlariga qarab taqqoslangan. Shu tariqa, tadqiqot metodologiyasi o'quvchilarning shaxslararo munosabatlarini chuqur va tizimli tahlil qilishga imkon yaratadi. Ushbu yondashuv nafaqat ilmiy natijalarga erishishga, balki pedagogik amaliyotda o'quvchilarni ijtimoiy jihatdan rivojlantirish va ularning shaxslararo ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

**Natija va muhokama.** Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, umumta'lim maktabi yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo munosabatlar differensiyalashuvi yosh, jins, individual xususiyatlar va ijtimoiy muhit omillari bilan chambarchas bog'liq.

O'quvchilarning do'stlik, hamkorlik va konflikt bilan bog'liq munosabatlari har bir shaxsning psixologik xususiyatlariga qarab farqlanishini aniqlash mumkin bo'ldi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy faol va o'zini ifoda etishni yaxshi biladigan o'quvchilar do'stlik va hamkorlik ko'nikmalarida yuqori natijalar ko'rsatadi, kamroq ijtimoiy faol bo'lgan o'quvchilarda esa konflikt holatlari ko'proq kuzatiladi. Misol 1: Tadqiqotda A sinfidagi o'g'il va qiz o'quvchilar o'rtasidagi do'stlik munosabatlari tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, qiz o'quvchilar bir-biri bilan yaqin va samimiy do'stlik aloqalarini rivojlantirishga moyil bo'lsa, o'g'il o'quvchilar ko'proq umumiy faoliyat, sport va guruh ishlari orqali o'zaro munosabatlarni rivojlantiradi. Bu farqlanish o'quvchilarning individual xususiyatlari va qiziqishlaridan kelib chiqadi. Misol 2: B sinfidagi kuzatuvlar davomida konfliktlarni boshqarish qobiliyati o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'z fikrini ifoda etishda va muammolarni hal qilishda faol qatnashadigan o'quvchilar konflikt vaziyatlarini konstruktiv tarzda hal qilishga moyil bo'lishadi. Shu bilan birga, kam ijtimoiy faoliyatga ega o'quvchilar esa konfliktlarni emosional va passiv usullarda hal qilishga intiladi, bu esa ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi. Natijalarni umumlashtirganda, shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvi o'quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida bevosita rol o'ynaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, pedagogik faoliyatda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, do'stlik va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarni tashkil etish zarur. Shu tarzda o'quvchilar ijtimoiy jihatdan mustahkamlanadi, konfliktlarni boshqarish va jamiyatga moslashish ko'nikmalarini shakllantiradi.

**Xulosa.** Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, umumta'lim maktabi yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo munosabatlar muhim psixologik va pedagogik ahamiyatga ega. Shaxslararo munosabatlarning differensiyalashuvi o'quvchilarning yosh, jins, individual xususiyatlari, ijtimoiy muhit va akademik faoliyatiga bog'liq holda shakllanadi. Tadqiqot orqali o'quvchilarning do'stlik, hamkorlik, konfliktni boshqarish va guruhdagi o'z o'rnini aniqlash kabi ijtimoiy ko'nikmalari o'rganildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy

faol va faoliyatga qo'shiladigan o'quvchilar o'zaro munosabatlarda yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lsa, kam ijtimoiy faoliyatga ega o'quvchilarda konflikt holatlari ko'proq uchraydi va ular ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda qo'shimcha e'tibor talab qiladi. Shu sababli, pedagogik faoliyatda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlarni tashkil etish zarur. Umuman olganda, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, shaxslararo munosabatlarni differensiyalashuvini o'rganish nafaqat o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini yaxshilashga, balki ularning jamiyatga moslashuvini ta'minlash va pedagogik jarayonni optimallashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, natijalar pedagoglar, psixologlar va ota-onalar uchun o'quvchilarning ijtimoiy malakalarini rivojlantirish bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qiladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Axmedova, F. (2017). *Maktab yoshidagi o'quvchilarda shaxslararo munosabatlar va ularning ijtimoiy rivojlanishi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Ergashev, B. (2018). *O'quvchilarda do'stlik va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Qodirov, A. (2015). *Shaxslararo munosabatlar va konfliktlarni boshqarish psixologiyasi*. Toshkent: Yoshlar nashriyoti.
4. Rustamov, M. (2020). *O'quvchilarning ijtimoiy xususiyatlari va shaxslararo munosabatlar*. Toshkent: Pedagogika nashriyoti.
5. Xasanov, D. (2016). *Maktab psixologiyasi: nazariya va amaliyot*. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.
6. Sobirov, N. (2019). *Yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish*. Toshkent: Fan nashriyoti.
7. Mirzaahmedov, S. (2018). *Shaxslararo munosabatlarni differensiyalashuvi va uning pedagogik ahamiyati*. Toshkent: Yosh tadqiqotchi.
8. Islomov, R. (2017). *Maktabda ijtimoiy muhit va o'quvchilar munosabatlari*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

9. Tursunov, A. (2020). *O'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari va jamiyatga moslashuvi*. Toshkent: Pedagogika va psixologiya.
10. Jalilov, K. (2019). *Shaxslararo munosabatlar va ularning differensiyalashuvi bo'yicha tadqiqotlar*. Toshkent: Fan va ta'lim nashriyoti.